

Universitatea Națională de Arte din București

Domeniul: ARTE VIZUALE

REZUMAT

Această fotografie te roagă

Practici artistice relaționate contextului conflictelor armate: un studiu despre granița
dintre documentarism și discurs artistic

Conducător de doctorat,
Prof.univ.dr. Iosif Király

Student doctorand,
Michele Bressan

București, 2023

Această fotografie te roagă

Practici artistice relaționate contextului conflictelor armate: un studiu despre granița
dintre documentarism și discurs artistic

Cuprins

Introducere	5
I. Originea războiului.....	8
1. Ce este războiul? Observațiile lui Carl von Clausewitz.....	8
2. Cauzele războiului.....	11
3. Războiul ca artă sau știință?.....	15
4. Mecanismele atracției.....	16
II. Moartea fotografică.....	22
1. La Bella Morte și mitul eroului.....	22
III. Estetică războiului.....	27
1. De la originile primelor reprezentări până la formele de reprezentare actuale.....	27
IV. Fotografia în război.....	36
1. Scurt istoric.....	36
2. De la Carol Popp de Szathmari până la Francis Ford Coppola, de la realitate la ficțiune.....	45
3. Fotograful amator și estetica războiului. Walter Kleinfeldt, Gary Moore și Sabrina Harman.....	47
4. Fotografia contemporană.....	49
V. Contextul fotografiei de război românească.....	53
1. Studii de caz.....	53
2. Studiu de caz #1, Vf. Grecului, Predeal, Brașov.....	59
3. Studiu de caz #2, Constantin Dincă.....	64
VI. Arhivă și documente.....	67
1. Studiu de caz #3, autorizația ing. Ștefănescu.....	68
2. Studiu de caz #4, Eroul Bojogescu.....	73
3. Studiu de caz #5, Sublocotenentul Ion Niculescu Balș.....	76
VII. Alte forme de abordare artistică.....	78
1. Trench-art.....	78
2. Camuflajul.....	81
3. O primă concluzie în privința cercetării.....	86

VIII. Dimensiunea unei arhive.....	89
1. Înțelegerea arhivei.....	89
2. Lucrul cu arhiva.....	94
3. Recontextualizarea directă.....	96
4. Gestul artistic și arhiva.....	101
5. Gestul artistic personal: cenzură imaginativă.....	122
IX. Imaginea modernă și inteligența artificială.....	138
1. Inteligența artificială și internetul.....	138
2. Non-human photography.....	145
3. Care este diferența dintre actul artistic și gestul utilitar?.....	150
4. Imaginea satelitară.....	158
X. AICI. ACUM.....	163
1. The Artists Are Present.....	163
2. Lucrări: Anul Nou 1942-1943, The Wars That Never Happened. Monolog despre război.....	171
XI. Concluzii.....	189
Bibliografie.....	192
Enciclopedii, dicționare, cataloage, articole online și reviste.....	196
Webgrafie.....	198
Lista ilustrațiilor cu surse.....	202

Rezumat

Cuvinte cheie: fotografie, război, conflict, arhivă, artă contemporană, Primul Război Mondial, Al Doilea Război Mondial, La Bella Morte, Carol Popp de Szathmari, Robert Capa, Kevin Carter.

În cercetarea doctorală *Această fotografie te roagă Practici artistice relaționate contextului conflictelor armate: un studiu despre granița dintre documentarism și discurs artistic* am urmărit diferite perspective și metode de analiză pentru a cerceta conceptele critice centrale ale studiului în paralel cu dezvoltarea propriei producții artistice, realizată în mod direcționat în legătură cu temele abordate. Pornind de la istoria artei, cu atenție sporită în zona fotografiei, aducând numeroase exemple și perspective critice, am reușit să investigăm ideea de estetică a războiului. Pentru mai multă acuratețe am urmărit nu doar artiști care ilustrează războiul și dinamica lui, ci chiar artiști combatanți care l-au reprezentat de pe câmpul de luptă. Care au produs artă la fața locului și au făcut-o cunoscută publicului larg. Din această perspectivă, fotografia s-a dovedit unul dintre mediile cele mai maleabile și permissive. Pe măsură ce tehnica a avansat observăm că sunt țări în care soldații practică pasiunea fotografiatului și pe câmpul de luptă. Pornind dinspre soldați înspre fotografi și jurnaliști observăm nu doar dorința de a transmite în timp real de la fața locului ci și oameni atrași aproape magnetic de conflicte și de stilul de viață pe care îl impune câmpul de luptă. Încercăm să analizăm contextul internațional și contextul românesc, chiar dacă cele două nu sunt la fel de bine dezvoltate, mai ales în prima parte a istoriei fotografiei. De asemenea cercetarea înglobează și interesul pentru colecționism și diferite descoperiri legate de imaginea României în perioada celor Două Războaie Mondiale. Chiar dacă studiile de caz se uită la legislația epocii, la fotografiile realizate de soldați germani, pe câmpurile de luptă românești, lucrarea conține în esență o zonă de cercetare originală realizată printr-un tip sistematic și focalizat de colecționism. Această practică a venit în completarea cercetării teoretice și s-a diferențiat de practica artistică. Limitele cercetării au fost constant împinse să acomodeze o sferă cât mai largă de nuanțe și detalii care au inclus munca artistică cu arhiva fotografică, practica diferiților artiști până în cel mai extrem punct posibil, cel al inteligenței artificiale, care extinde domeniul în parametrii greu de estimat ca dinamică și impact pentru fotografia viitorului.

Cercetarea doctorală a cuprins o gamă largă de interese și aspecte cu care m-am confruntat în ultimii ani, culminând cu extinderea unui proiect artistic pe care îl considerăm consumat și epuizat. A fost dovada clară că înțelegerea teoretică a diferitelor aspecte dinspre istoria artei înspre antropologie și istorie s-a dovedit a fi un demers fructuos și util. Așa cum voi descrie și în cele ce urmează, contextul biografic a avut o importanță aparte în a-mi trezi interesul pentru război și

dorința de a participa la el și a-l consemna printr-un mediu artistic. Logic vorbind, orice persoană normală ar respinge numai ideea de a se afla acolo și a avea cea mai mică legătură.

Practic vorbind, sunt mulți oameni care se află atât în mijlocul acțiunii, ca soldați prinși într-un conflict, dar sunt și personaje care se încadrează doar la limită. Aceștia sunt fotografiile de război - se supun regulilor impuse militarilor, dar doar până la un punct. Treptat logica și dinamica conflictului îi aglutinează în mecanismele ei: o parte se simt vinovați că nu au salvat mai multe vieți, alții vânează cu ardoare imaginea războiului. Mulți dintre ei sfârșesc omorâți, la fel ca soldații, după ce au mai sfidat încă odată soarta pentru cadrul perfect. În final aceștia se jertfesc pentru imaginea perfectă, pe care o eliberează în lume. Soarta ei este să stârnească interes și noi sensuri și, de ce nu să sfârșească într-o arhivă, acoperită de glorie ca un icon al războiului, sau complet anonimă, așteptând un moment prielnic și un artist salvator care să o scoată din sistemul organizat și să creeze contextul propice pentru ea.

Contextul propus de modulul doctoral m-a pus în situația de a gestiona o serie întreagă de aspecte cu care m-am confruntat pe parcursul ultimilor ani. Gestionarea este doar fază incipientă pentru ceea ce va însemna o structură menită să ofere răspunsurile de care am nevoie atât pentru a-mi susține parcursul, cât și pentru a transmite anumite informații pe care le consider inedite. Simt că ceea ce urmează să prezint în acest document necesită o introducere; aceasta însemnând un pas necesar în vederea demarării unui demers logic.

În intervalul 2014-2021 am început să explorez o zonă de interes care adesea s-a transformat în material de lucru. Realizarea proiectului *R.A.P.I. (Romanian Archeology Photography Index)*¹ a însemnat o primă încercare de explorare și transpunere artistică, obiectivă și mai puțin poetică. A fost primul proiect în care am simțit nevoia să caut în afara granițelor unui teritoriu cu care eram deja familiarizat. Mai mult decât atât, a reprezentat baza primei sistematizări teoretice și primul pas spre o cercetare academică. Îndreptarea atenției asupra momentului celor Două Războaie Mondiale, a însemnat o primă încercare de a valida și a aduce în fața unui public un moment istoric diferit de prezentul în care trăim și care obișnuiește să genereze reacții și comentarii. Cercetarea a pornit de la un context personal: bunicul meu patern a luptat în cel de-al Doilea Război Mondial. A luptat pe front unde a fost rănit, a trăit un naufragiu atunci când nava spital în care se afla a fost torpilată și a ajuns să stea două zile în apă, agățat de niște lemne. După refacere s-a întors pe front și ulterior a avut norocul de a reveni și acasă. Bunicul meu matern a fost profesor universitar de biologie, a lucrat în Televiziunea Română de stat (TVR) și la un moment dat a fost directorul fabricii de bere Gambrinus. A trăit războiul, dar nu a participat direct la el, nu a fost niciodată înrolat în armată și nu s-a aflat direct într-o situație de luptă. Am crescut cu poveștile de război ale acestor doi oameni, am

¹ Michele Bressan, Bogdan Gîrbovan, *R.A.P.I.*, editura Posibilă, București, 2017

crescut imaginându-mi ce ar putea însemna să te afli în asemenea situații, precum cele cu care eram întreținut în copilărie.

Realizasem că bunicul meu matern nu a luptat în război și că în ciuda acestui fapt, probabil pentru a răspunde prezenței celuilalt bunic, mi-a povestit despre bătăliile la care a participat în Rusia, la Stalingrad, despre cum a făcut prizonierat și după trei ani s-a întors acasă, în România, pe jos. Chiar dacă poveștile pe care mi le spunea erau invenții, menite să atragă atenția unui copil, acum am ajuns să le îmbrac și cu un al doilea sens și să le analizez într-un context mai larg.

Probabil că situația era despre nevoia bunicului de a se transpunere în erou; de a se imagina într-o astfel de situație extremă, cu un context istorică, experimentând momente limită, din care, într-un final, să poată scăpa cu bine.

Cred că această dimensiune fictivă definea poveștile bunicului meu matern. Relatări care erau doar parțial inventate, deoarece, de fapt, erau preluări ale unor evenimente binecunoscute,² doar că recompuse într-un colaj oratoric captivant. Teatralitatea bunicului matern contrasta cu figura bunicului patern, care îmi povestea întâmplările într-un mod cu totul diferit: mereu într-o tonalitate joasă, de parcă nici nu voia să fie auzit, folosind cuvinte rare și pauze lungi, niciodată privindu-mă, întotdeauna uitându-se spre fereastră.

Povestirile rudelor mele, chiar dacă considerabil diferite, au produs același efect, aceeași chestionare: dacă realitatea unui război este într-atât de tragică, de ce adesea este prezentată cu atâta ardoare? De ce este aproape slăvită? Dacă realitatea unui război este înfiorătoare, oare cum poți funcționa ca om într-un astfel de context, în ce termeni poți exista, în ce feluri poți reacționa?

În cercetarea noastră, am optat pentru termenul *stolen valor*, propus de autorii B. G. Burkett (veteran de război) și Glenna Whitley, (jurnalistă de investigații), în cartea *Stolen Valor: How the Vietnam Generation Was Robbed of Its Heroes and Its History*³. Termenul *stolen valor*⁴ presupune falsificarea (sau inventarea cu totul) a propriei cariere militare. Se referă la persoane care se îmbracă în uniformă, susținând vasta și adesea eroica lor implicare în diverse teatre de conflict. Adesea, aceste persoane atrag atenția prin numeroasele decorații și medalii pe care le atașează uniformei, medalii care ar trebui să ateste curaj în luptă sau alte acțiuni demne de merit. De cele mai multe ori, se dovedește că cei surprinși în această ipostază, nu au nicio legătură cu contextul militar, nu au făcut serviciul militar și nu sunt angajați în astfel de structuri. Nu suferă de tulburări mentale sau de

² Spre exemplu momentul retragerii din Rusia

³ B. G. Burkett, Glenna Whitley, *Stolen Valor: How the Vietnam Generation Was Robbed of Its Heroes and Its History*, Verity Press, SUA, 1998.

⁴ Termenul s-ar putea traduce din engleză ca „valoare furată”. Vom opta însă pentru folosirea expresiei în engleză, pe parcursul lucrării, având în vedere că în accepțiunea autorilor se referă conceptul care desemnează indivizi care mint în legătură cu stagiul lor militar.

altă natură, vor doar să pară sau să-i facă pe alții să creadă că s-au aflat în niște situații oribile și să fie validați pentru asta.

B. G. Burkett și Glenna Whitley susțin că situațiile de *stolen valor* sunt considerate infracțiuni și sunt judecate în baza sistemului judiciar în America. Pe de altă parte, în contextul unei reconstituiri istorice deschis asumate, participanților le este permis să folosească toate însemnele și echipamentele corespunzătoare situațiilor descrise. Ca într-o piesă de teatru cu tematică militară, participanții sunt împărțiți în tabere și armate și înscenează acțiunea unor bătălii faimoase. Cel puțin la nivel simbolic, cei implicați într-o astfel de activitate urmăresc aceeași transpunere imaginativă și lipsită de riscuri prezentă în *stolen valor*, o altă situație care speră să răspundă aceleiași întrebări: oare cum era atunci, acolo? Parcursul meu doctoral reprezentat prin această teză se vrea atât un context de indexare a unor date și cunoștințe deja dobândite, cât și o structură de metabolizare și fixare a altor noi informații. Pe scurt, curiozitatea unui copil s-a transformat în cea a unui artist și a apoi a unui cercetător. Dacă în prima etapă de lucru, am ales titlu *Practica fotografică relaționată contextului conflictelor armate: un studiu despre granița dintre documentarism și discurs artistic*, în etapa ulterioară, am ajuns să reconsider amplitudinea și potențialul acestui subiect. Lucrarea se numește acum: ***Această fotografie te roagă Practici artistice relaționate contextului conflictelor armate: un studiu despre granița dintre documentarism și discurs artistic***, iar granițele cercetării s-au mutat, pentru a include specificul demersurilor fotografice, care o să fie înglobat în acest cadru general. Pentru asta vom avea în vedere o structură esențială, pentru înțelegerea diferitelor fenomene care preced, formează și acompaniază situația de conflict și demersul artistic. Contextul luptelor armate la scară largă, presupune un cadru complex de fenomene psiho-emoționale, care stă la baza diferitelor acte artistice, însemnând reacții imediate *on site* sau derivate, precum lucrări realizate într-un moment ulterior evenimentelor.

Argumentele, exemplele și studiile de caz prezentate în cuprinsul lucrării au ca rol conturarea unei estetici ale războiului, urmărirea artei războiului în parcursul istoriei artei, acest preambul având ca scop studierea fotografiei de război, în proximitatea acestuia. Pe măsură ce se conturează un ansamblu general, dar complex și puternic nuanțat, atenția noastră s-a concentrat asupra fotografului ca persoană istorică și apoi ca personaj fictiv, în cultura comună. Treptat atenția noastră s-a mutat dinspre contextul internațional generic către particularitățile istorice românești. Aici putem observa restricțiile impuse soldaților cu privire la fotografiere, dar și precaritatea resurselor pe care aceștia le aveau la îndemână. În consecință, imaginea care se conturează poate fi reconstruită prin ochii „celuilalt” - uneori aliat, alteori inamic, în funcție de dinamica conflagrației. Documentarea subiectului este extensivă și complexă, ea este completată de demersul și sensibilitatea artistică a autorului. Mai mult decât atât, la ea contribuie interesul metodic și

sistematizat pentru colecționism și chiar arheologia, care contribuie la identificarea și dezgroparea obiectelor pentru a lărgi cadrul în care elementele cercetării sunt plasate și apoi analizate.

Lucrarea este structurată în zece capitole care investighează următoarele aspecte, pe care le vom trece succint în revistă. În primul capitol al tezei, intitulat *Originea războiului*, am ridicat următoarele subpuncte: *Ce este războiul? Observațiile lui Carl von Clausewitz; Cauzele războiului; Războiul ca artă sau știință?; Mecanisme atracției*. Definiția de dicționar prezintă războiul ca fiind: „o situație în care două sau mai multe țări sau grupuri de persoane se luptă pentru o perioadă de timp determinată”⁵. Pornind de la scrierea lui Carl von Clausewitz am observat că există și alte nuanțe în afară de standard în ce privește războiului. Am observat paradoxul că oamenii sunt atrași de aceste conflicte armate care s-au bucurat de-a lungul timpului de reprezentări în artă și că acest context creează atracție și uneori legături de camaraderie extrem de puternice. În al doilea capitol al studiului, intitulat *Moartea fotografică*, care cuprinde ideea de *La Bella Morte și mitul eroului* investigăm ideea de estetică a morții care subliniază la rândul ei ideea de poză finală, de moarte frumoasă și eroică, un potențial ideal al artiștilor atrași de război și care produc imagini și reprezentări ale sale. În capitolul al treilea, intitulat *Estetica războiului*, cu subpunctul *De la originile primelor reprezentări până la formele de reprezentare actuale* propunem o selecție de imagini care să contureze termenul de „estetică a războiului”. În istoria artei această estetică se regăsește în mai multe genuri și ipostaze, de la sculptură la pictură, de la historia la portret. Această inventariere pregătește analiza fotografiei de război care este amplu analizată în capitolele patru și cinci ale studiului. Întâi observăm contextul istoric și internațional extins, apoi ne concentrăm pe particularitățile și situația din România. Capitolul patru, *Fotografia în război*, este alcătuit din subcapitolele: *Scurt istoric; De la Carol Popp de Szathmari până la Francis Ford Coppola, de la realitate la ficțiune; Fotograful amator și estetica războiului. Walter Kleinfeldt; Gary Moore și Sabrina Harman și din Fotografia contemporană*. Acest capitol amplu investighează evoluția fotografiei de război, cronologic dar selectiv și urmărește în egală măsură și imaginea fotografului și „moralitatea” acestuia, atât cât se pot ele observa din studiile de caz și din această delimitare teoretică. În capitolul al cincilea *Contextul fotografiei de război românească* în cele trei subpuncte: *Studii de caz; Studiu de caz #1, Vf. Grecului, Predeal, Brașov și Studiu de caz #2, Constantin Dincă* încercăm să privim contextul fotografic românesc. Deși acesta nu se compară cu cel internațional, particularitățile și nuanțele lui ne ajută să înțelegem și alte aspecte ale războiului. În capitolul șase al studiului, intitulat *Arhivă și documente* care conține subcapitolele: *Studiu de caz #3, autorizația*

⁵ *The Oxford Dictionary*, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/war?q=war>, accesat 23.04.2021. În original: „a situation in which two or more countries or groups of people fight against each other over a period of time”. Traducerea aparține autorului.

ing. Ștefănescu; *Studiu de caz #4, Eroul Bojogescu și Studiu de caz #5, Sublocotenentul Ion Niculescu Balș* introducem termenul de arhivă și ne uităm la documente care completează imaginea de ansamblu despre fotografie. Este vizată și legislația și reglementările de război pentru fotografiere, dar și corespondența de pe front și impactul ei asupra imaginii. În capitolele cinci și șase sunt introduse zone de cercetare inedită în care sunt prezentate în premieră obiecte descoperite și colecționate în legătură cu fotografia de război și aria conexă, a Celor Două Războaie Mondiale în România. În capitolul șapte, intitulat *Alte forme de abordare artistică*, discutăm punctual: *Trench-art*, *Camuflajul* și tragem *O primă concluzie în privința cercetării*. Observăm demersuri artistice ale soldaților pe câmpul de luptă și inserăm primele concluzii asupra acestui calup generos de cercetare, reprezentat de primele șapte capitole. În capitolul opt *Dimensiunea unei arhive*, ne reîntoarcem la termenul introdus anterior, în capitolul șase, acela de arhivă și arhivare și îl analizăm și dezbaterem în extenso, având în vedere următoarele aspecte: *Înțelegerea arhivei*; *Lucrul cu arhiva*; *Recontextualizarea directă*; *Gestul artistic și arhiva* și *Gestul artistic personal: cenzură imaginativă*. Capitolul nouă *Imaginea modernă și inteligența artificială* urmărește limitele fotografiei, înțeleasă prin posibilitățile oferite de tehnologie. Este compusă la rândul său de punctele: *Inteligența artificială și internetul*; *Non-human photography*; *Care este diferența dintre actul artistic și gestul utilitar?* și *Imaginea satelitară*. Acest nou context, al zilelor noastre, înseamnă un vast cadru în care practicile artistice fuzionează cu tehnologia, un moment în care parcă se vorbește din ce în ce mai puțin despre fotografie dar mai degrabă despre imagini. Capitolul zece, capitolul final al demersului intitulat *AICI. ACUM* revine la explorarea din prima parte a tezei - conectarea cu războiul, prin artă. Dorința de a reprezenta și a încapsula conflictul în cel mai reprezentativ moment. Atenția revine însă asupra artiștilor în subcapitolele: *The Artists Are Present* și *Lucrări: Anul Nou 1942-1943, The Wars That Never Happened. Monolog despre război*.

Acest ultim capitol este o înglobare a teoriilor puse la lucru în toate celelalte etape: *AICI.ACUM* a reprezentat un punct de cotitură în care practica artistică s-a lovit de realitățile războiului din Ucraina. Pentru că în 2022 am început un proiect curatorial care implica și alți artiști și curatori, am observat cum dinamica lui se modifică în timp real, pentru că el a immortalizat declanșarea războiului și reacțiile în timp real la acesta. *The artists are present* a surprins aproape instant cum odată cu începerea războiului, au început să se declanșeze și reacțiile despre care aminteam mai sus. Dintr-o dată, planurile s-au schimbat, iar *AICI.ACUM* a devenit un moment-platformă care încuraja interacțiunea artiștilor refugiați cu scena locală de artă.

Lucrări: Anul Nou 1942-1943, The Wars That Never Happened. Monolog despre război testează limitele creativității inteligenței artistice sub forța voinței direcționate. Intenția mea a fost

să folosesc AI pentru a genera o serie de scene de conflict (sau din imediata vecinătate a acestuia) care să corespundă unor conflicte care nu au existat, total imaginare.

Atunci când am început parcursul doctoral, considerăm oarecum depășită sfera de studiu pe care am analizat-o aici în extenso, având deja câțiva ani buni petrecuți în jurul acestor subiecte. Totuși, am considerat că alocarea unui timp dedicat studiului cu siguranță va aduce la suprafață o serie de nuanțe noi. Surpriza mea a culminat atunci când baza teoretică a potențat și a inspirat baza artistică, în mod natural și foarte productiv. A fost interesant și benefic să revitalizez zona respectivă, atât în sens documentar, dobândind o nouă suită de materiale și informații foarte interesante, cât și intelectual cognitiv. Altfel, cred că lucrările prezentate nu s-ar fi produs. În același context, am avut și posibilitatea de a relua o pasiune mai veche, cea a sunetului. Pe parcursul celor trei ani de studiu, am experimentat multiple medii și asamblaje care implică elemente de sunet. Chiar lucrarea *Anul Nou: 1942-2023* este un rezultat adiacent acestor explorări, unul derivat din experimentarea unor dimensiuni conceptuale în care să mă folosesc de elemente sonore, atât în sensul unor preluări, cât și în forma unor compoziții personale.

Acum, trecând în revistă la modul general această experiență importantă a vieții mele, aleg să nu mă folosesc de citate stufoase menite să ofere un fel de *Grand Finale*. Aleg să închei acest text într-o notă personală, la fel cum am construit acest document. Am auzit adesea o vorbă, cum că dacă faci ceea ce îți place, o să te simți bine, relaxat. Cel puțin în cazul meu lucrurile nu au funcționat niciodată în acest sens, niciodată nu am reușit să mă simt relaxat atunci când a fost vorba despre ceva care mă interesa în mod deosebit, care îmi plăcea. Toate subiectele prezentate în această lucrare, sunt corelate unor zone pe care le consider de interes, iar asta m-a făcut să le parcurg în mod obsesiv, așa cum se întâmplă și pentru căutarea unor soluții etice pentru folosirea unor imagini de arhivă. Această formă de încordare intelectuală pentru mine este benefică, mă ajută să pornesc o serie de mecanisme care, ulterior, reușesc să ofere serii mai largi de interpretări sau direcții de lucru. O încordare intelectuală care m-a făcut să fiu sincer cu mine, atunci când, în timpul sesiunilor de redactare ale acestui text, m-am tot întrebat ce se află la baza acestui interes pe care-l am pentru o zonă care uneori ajunge să fie aproape morbidă.

Bibliografie

Atkinson, David A.; Klaus Dodds, *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, London, New York, Routledge, 2000

Auer, Anna, Schogl, Uwe, *Jubilee - 30 Years ESHPH Congress of Photography in Vienna*, editura Fotohof Edition, Salzburg, 2008

B. G. Burkett, Glenna Whitley, *Stolen Valor: How the Vietnam Generation Was Robbed of Its Heroes and Its History*, Verity Press, SUA, 1998.

Barthes, Roland, *Camera Luminoasă*, trad. din franceză de Virgil Meștilă, editura Idea Design & Print, Cluj 2009

Benjamin, Walter, *Illuminations*, editura Schocken Books, New York, 1969

Benjamin, Walter, *The Work of Art in The Age of Mechanical Reproduction*, editura Penguin Books, Londra, 2008

Boltanski, Christian, *Diese Kinder Suchen Ihre Eltern*, editura Gina Kehayoff Verlag, München, 1994

Bressan, Michele, Gîrbovan, Bogdan, *R.A.P.I.*, editura Posibila, București, 2017

Buga, Adrian, *Culorile Războiului: Pictori Români pe Fronturile celui de-al Doilea Război Mondial*, editura Militară București, București, 2007

Burkett, B. G.; Whitley, Glenna, *Stolen Valor: How the Vietnam Generation Was Robbed of Its Heroes and Its History*, Verity Press, SUA, 1998

Câlția, Matei, Gustea, Eugen, Ilfoveanu, Nicu, Radu, Magda, Tănase, Oana, *Petite Histoire*, editura Posibilă, București, 2009

Clausewitz, Carl von, *Despre Război*, editura Militară București, București, 1982

Clausewitz, Carl von, *On War*, editura Princeton University Press, America, 2012

- Clausewitz, Carl von, *Vom Kriege*, vol.I, editura Infantry Journal Press, America, 1950
- Daniels, Dieter, *Readymade Century*, Spector Books, Leipzig, 2019
- Davidson, Jared „The history of censorship and State Control During the First World War”, <https://ww100.govt.nz/censorship-state-control>, accesat 04.01.2023.
- Dean, Tacita, *Floh*, editura Steidl, Germania, 2001
- Diderot, Denis, *Opere alese*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură și Artă (E.S.P.L.A.), București, 1956
- Dietrich, Henric, *Geist des neueren Kriegssystems, hergeleitet aus dem Grundsatz einer Basis der Operationen, auch für Laien in der Kriegskunst fasslich vorgetragen von einem ehemaligen preusschen Offizier*, editura Hofmann, Hamburg, 1805
- Farthing, Stephen, *Istoria Artei: de la Pictura Rupestră la Arta Urbană*, editura RAO, București, 2011
- Flusser, Vilém, *Towards a Philosophy of Photography*, Reaktion Books, Londra, 2000
- Flusser, Vilém, *Pentru o filosofie a fotografiei*, traducere Codoban Aurel, editura Idea Design, Cluj, 2003
- Frillici, Pier Francesco, *Sulle Strade del Reportage: L' odissea fotografica di Walker Evans, Robert Frank e Lee Friedlander*, editura Quinlan, Bologna, 2007
- Gombrich, E.H., *Aby Warburg: an Intellectual Biography*, editura The Warburg Institute, Londra 1970
- Haenlein, Michael, Kaplan, Andreas, *Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence*, editura Business Horizons, Amsterdam, 2019
- Hobbes, Thomas, *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*, editura Reprint Publishing, Germania, 2016
- Junger, Ernst, *Storm of Steel*, editura Penguin Classics, Londra, 2016
- Kaminsky, Ilya, *Republica Surdă, 4 dimineața bombardament*, editura Max Blecher, trad.din engleză Gabriel Daliș, România, 2021

- Kant, Immanuel, *Political Writings*, Cambridge University Press, 1991
- Kant, Immanuel, *Perpetua Pace*, editura Armando, Roma, 2007
- Kelly, C.Raymond, *Warless Societies and the Origin of War*, University of Michigan Press, Michigan, 2000
- King, David, *The Commissar Vanishes: the falsification of photographs and art in Stalin's Russia*, editura Canongate Books Ltd, Edinburgh, 1997
- Lock, Oliver, *Stahlshutzhelme: The German Steel Combat Helmet (1915-1918)*, editura Military Mode Publishing, Hertfordshire, 2020
- Malcom, Norman, *Wittgenstein: A religious Point of View*, editura Routledge, Londra, 1993
- Marinovich, Greg; Silva, Joao, *The Bang-Bang Club: Snapshots from a Hidden War*, South Africa, Basic Books, 2011.
- Meredieu (de) , Florence, *Arta și Noile tehnologii*, editura RAO, București, 2011
- Michaud, Philippe-Alain, *Aby Warburg and the Image in Motion*, editura Zone Books, New York, 2007
- Moise, Nicoleta, *Nu-mi place numai marea, dar si muntele!*, editura Posibilă, București, 2014
- Morris, Errol, *Believing is Seeing: Observations on the Mysteries of Photography*, Penguin Books, Londra, 2014
- Nachama, Andreas, Prof, *Topography of Terror Gestapo, SS and Reich Security Main Office on Wilhem-and Prinz-Albrecht-Strasse*, editura Stiftung Topographie des Terrors, Berlin, 2010
- Oliva, Gianni, *La Bella Morte*, editura Mondadori, Italia, 2021
- Ristelhueber, Sophie, *Fait*, editura Errata Editions, Anglia, 2009
- Limor, Shifman, *Memes in Digital Culture*, editura MIT Press, Anglia, 2020
- Sontag, Susan, *Privind la Suferința Celuilalt*, trad. din engleză de Laura Cruceru, editura Humanitas, București, 2003
- Sontag, Susan, *Privind la Suferința celuilalt*, editura Humanitas, București, 2011

Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others*, Picador Farrar, Straus and Giroux, FARRAR, STRAUS AND GIROUX New York, 200

Valery, Paul, *Pieces sur l'art*, editura Gallimard, Paris, 1934

Vaccari, Franco, Molinari, Luca, Mutti, Roberto, Zanfi, Claudia, *Franco Vaccari: Photomatic ed altre Storie*, Mondadori Electa, Firenze, 2006

Vaccari, Franco, *Esposizioni in tempo reale. Ediz. Illustrata*, editura Damiani, Bologna, 2007

Zylinska, Joanna, *Nonhuman Photography*, editura The MIT Press, Cambridge, 2017

Zelizer, Barbie, *Remembering to Forget: Holocaust Memory through the Camera's Eye* editura Chicago and London: The University of Chicago Press, Chicago, 1998

Enciclopedii, dicționare, cataloage, articole online și reviste

Alexanders and Sons, *The truth about the Camouflaged helmets of the Great War*,
<https://alexanderandsonsi.com/truth-camouflaged-helmets-great-war/>

Boltanski, Christian, catalog, *Lessons of Darkness, Detective*, Museum of Contemporary Art Los Angeles, 1988 <https://www.printedmatter.org/catalog/16152/>

Branigan, Tania, articol, *North Korea Erases Online Archives*, The Guardian, 2013
<https://www.theguardian.com/world/2013/dec/16/north-korea-erases-kim-jongun-uncle-archives>

Broyles Jr, William, *Why Men Love War*, Esquire.com
<https://www.esquire.com/news-politics/news/a28718/why-men-love-war/>

Ciocan, Ioana, *Proiect 1990*, Revista Arta, România, 2012
<https://revistaartaveche.wordpress.com/2012/09/05/proiect-1990/>

Cullen, Daniel, *What really draws men to war? Masculinity and conflict in the work of Tim Hetherington*,
<https://blogs.lse.ac.uk/gender/2019/04/23/what-really-draws-men-to-war/>

Davey, Moyra, *Long Life Cool White: Photographs and Essays*
<https://www.goodreads.com/work/quotes/3124095-long-life-cool-white-photographs-and-essays>

Drăghici, Alexandru, *Memoria de Scurtă Durată vs memoria de Lungă Durată*, 2022
<https://blog.grile-admitere.ro/memoria-de-scurta-durata-vs-memoria-de-lunga-durata/>

Eklund, Douglas, *The Pictures Generation, Department of Photographs*, The Metropolitan Museum of Art, 2004 https://www.metmuseum.org/toah/hd/pcgn/hd_pcgn.htm

Fischer, Suzanne, *Nota Bene: if you "discover" something in an archive, it is not a discovery*, The Atlantic, 2021
<https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/06/nota-bene-if-you-discover-something-in-an-archive-its-not-a-discovery/258538/>

Format.com, *The Essential Guide to Photography and Copyright Laws*, 2021
<https://www.format.com/magazine/resources/photography/photography-copyright-law-guide>

Gartlan, Luke, *James Robertson and Felice Beato in Crimea: recent Findings*, 2005
https://www.academia.edu/281880/James_Robertson_and_Felice_Beato_In_the_Crimea_Recent_Findings

Gaspardo, Andrea, *Continuarea Politicii prin alte Mijloace*, Difesa Online, 07.08.2019
<https://ro.difesaonline.it/evidenza/punti-di-vista/la-continuazione-della-politica-con-altri-mezzi>

Holman, Matthew *Richard Prince: the master of appropriation who wants to feel like he can do anything he wants*, The Art Newspaper, ianuarie 2023
<https://www.theartnewspaper.com/2023/01/12/richard-prince-the-master-of-appropriation-who-wants-to-feel-like-he-can-do-anything-he-wants>

Loeffelholz, Martin, *Embedded Journalism*, articol pentru Britannica.com,
<https://www.britannica.com/topic/embedded-journalism>

Adrian Lesenciuc, *Gândirea Militară Românească sub amprenta Clausewitziană*, București, 2019
<https://gmr.mapn.ro/webroot/fileslib/upload/files/clausewitz.pdf>

Maiese, Michelle, *Jus in Bello, Beyond Intractability*, iunie 2003
https://www.beyondintractability.org/essay/jus_in_bello

Michalarou, Efi, *TRACES: Christo*, DreamIdeaMachine,
<http://www.dreamideamachine.com/?p=5015>

Morris, Errol, *The Most Curious Thing*, The Opiniator, The New York Times, mai 2008
<https://archive.nytimes.com/opiniator.blogs.nytimes.com/2008/05/19/the-most-curious-thing/>

Nicolae, Adrian, *Automatonii - primii roboți ai omenirii*, Știința și Tehnica Online, România, 2017
<https://stiintasitehnica.com/automatonii-primii-roboti-ai-omenirii/>

Papaioannu, Helena Iles, „*Actually, yes, it *IS* a Discovery if you Find Something in an Archive that No One Knew Was There*”
<https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/06/actually-yes-it-is-a-discovery-if-you-find-something-in-an-archive-that-no-one-knew-was-there/258812/> The Atlantic, 2021

T. Rader, Matthew, *Tableau Photography - Storytelling in Contemporary Art Photography*, 14 aprilie 2014
<https://matthewtrader.com/tableau-photography>

Sontag, Susan, *Looking at War. Photography's view of devastation and death*, The New Yorker, decembrie 2002
<https://www.newyorker.com/magazine/2002/12/09/looking-at-war>

Tănăsescu. Ion, *Conceptul de Intenționalitate la Bretano. Origini și Interpretări*, Paideia, București, 2002
https://www.academia.edu/45171572/CONCEPTUL_DE_INTEN%C8%9AIONALITATE_LA_BRENTANO_ORIGINI_%C5%9EI_INTERPRET%C4%82RI_Antologie_Selec%C5%A3ia_textelor_%C5%9Fi_coordonarea_terminologic%C4%83_de_Ion_T%C4%83n%C4%83sescu

The Oxford Dictionary , <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>

Yong, Mike, *Aura*, University of Chicago, (cu referire la Walter Benjamin)
<https://csmt.uchicago.edu/glossary2004/aura.htm>

Webgrafie

https://en.wikipedia.org/wiki/Stolen_valor accesat 01.03.2022

https://ro.frwiki.wiki/wiki/Brouillard_de_guerre accesat 21.07.2023

https://ro.wikipedia.org/wiki/Spa%C8%9Biu_vital accesat 02.03.2023

https://openlibrary.org/books/OL6912167M/Politische_Geographie. accesat 02.03.2023

https://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Ratzel accesat 04.03.2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Jus_ad_bellum accesat 23.06.2023

<https://en.wikiquote.org/wiki/Heraclitus> accesat 22.07.2023

https://www.sundance.org/blogs/a_doc_unlike_others_restrepo/ accesat 09.05.2023

<https://en.wiktionary.org/wiki/bonding>, accesat 06.11.2022

[https://en.wikipedia.org/wiki/Stormtroopers_\(Imperial_Germany\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Stormtroopers_(Imperial_Germany)) accesat 18.01.2023

[https://it.wikipedia.org/wiki/X%C2%AA_Flottiglia_MAS_\(Repubblica_Sociale_Italiana\)](https://it.wikipedia.org/wiki/X%C2%AA_Flottiglia_MAS_(Repubblica_Sociale_Italiana)) accesat 18.01.2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Bang-Bang_Club accesat 17.09.2022

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Apartheid> accesat 18.02.2021

<https://www.pulitzer.org/prize-winners-by-year/1994> accesat 03.08.2022

[Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni - Wikipedia](#) accesat 22.07.223

https://fr.wikipedia.org/wiki/Du_contrat_social

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Morella_%28combate-de-arquero.png accesat 10.06.2023

<https://www.castelloninformacion.com/nuevos-analisis-pinturas-rupestres-de-les-dogues-de-ares/> accesat 10.06.2023

https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=10396 accesat 19.09.2022

https://en.wikipedia.org/wiki/Military_saint accesat 20.07.2022

<https://www.bayeuxmuseum.com/la-tapisserie-de-bayeux/decouvrir-la-tapisserie-de-bayeux/>, accesat 23.07.2023

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Rena%C8%99terea> accesat 04.06.2023

<https://www.rmg.co.uk/stories/topics/sea-of-drawings-van-de-veldes/sketching-at-sea-war-artist> accesat 25.07.2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Antoine-Jean_Gros accesat 09.02.2023

<https://www.tate.org.uk/art/artists/elizabeth-butler-71#:~:text=She%20wrote%20about%20her%20military,Butler%20after%20he%20was%20knighted> accesat 02.02.2023

https://en.wikipedia.org/wiki/War_photography accesat 3.06.2022

<https://www.artic.edu/artworks/123407/the-valley-of-the-shadow-of-death>, accesat 11.06.2023

https://ro.wikipedia.org/wiki/Carol_Popp_de_Szathm%C3%A1ri accesat 20.05.2023

http://www.eshph.org/wp-content/uploads/2015/12/2008_Jubilee_lowres.pdf accesat 01.03.2023

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Falling_Soldier accesat 04.01.2023

<https://enlighten.griffith.edu.au/accidental-napalm-turns-50/> accesat 09.09.2021

https://en.wikipedia.org/wiki/James_Nachtwey accesat 14.03.2022

<https://rarehistoricalphotos.com/walter-kleinfeldt-album-battle-of-somme-1916/> accesat 22.02.2023

<https://archive.nytimes.com/opinionator.blogs.nytimes.com/2008/05/19/the-most-curious-thing/>
accesat 01.01.2023

<https://www.flickr.com/photos/costicaacsinte/> accesat 11.11.2021

<https://www.moma.org/collection/terms/readymade> accesat 12.08.2021

https://www.moma.org/explore/inside_out/2012/07/09/in-search-of-lost-art-kurt-schwitterss-merzba
[u](#) accesat 23.10.2022

https://en.wikipedia.org/wiki/Trench_art accesat 30.08.2022

<https://alexanderandsonsrestorations.com/truth-camouflaged-helmets-great-war/> accesat 17.04.2020

<https://blog.grile-admitere.ro/memoria-de-scurta-durata-vs-memoria-de-lunga-durata/>
accesat 16.05.2021

<https://www.azquotes.com/quote/914692> accesat 23.07.2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Straight_photography accesat 19.09.2022

<https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-joseph-beuys-every-man-is-an-artist-ar00704> accesat
18.09.2022

<https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/06/nota-bene-if-you-discover-something-in-a>
[n-archive-its-not-a-discovery/258538/](#) accesat 19.09.2022

<https://warburg.library.cornell.edu/about> accesat 22.09.2022

https://www.academia.edu/45171572/CONCEPTUL_DE_INTEN%C8%AIONALITATE_LA_BR
[ENTANO_ORIGINI_%C5%9EI_INTERPRET%C4%82RI_Antologie_Selec%C5%A3ia_textelor](#)
[%C5%9Fi_coordonarea_terminologic%C4%83_de_Ion_T%C4%83n%C4%83sescu](#) accesat
10.10.2022

<https://salonuldeproiecte.ro/> accesat 20.10.2022

<https://imagoro.ro/> accesat 20.07.2023

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_own_image_ron accesat 20.07.2023

<http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Von-Hannover-impotriva-Germaniei-Nr-2.pdf> accesat
10.07.2023

<https://www.privacy-regulation.eu/ro/17.htm> accesat 10.07.2023

<https://www.andreiacu.ro/index.php/project/-in-the-forsaken-garden-time-is-a-thief/> accesat 20.10.2022

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2016/mar/13/richard-billingham-tower-block-white-deer-rays-a-laugh-liz>

<https://www.andreiacu.ro/index.php/project/-in-almost-every-frame/> accesat 20.10.2022

<https://www.andreiacu.ro/index.php/project/-de-jur-imprejur-este-patria/> accesat 20.10.2022

<https://www.andreiacu.ro/index.php/project/-fotodermatoglyphics/> accesat 20.10.2022

<https://www.andreiacu.ro/index.php/project/-this-side-of-the-looking-glass/> accesat 20.10.2022

<http://www.roarchive.ro/> accesat 13.11.2022

<https://collections.artsmia.org/art/103795/monuments-christian-boltanski> accesat 13.11.2022

<https://www.youtube.com/watch?v=bE9Qhw1eh3A> accesat 10.07.2022

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2010/jan/17/christian-boltanski-personnnes-paris-review> accesat 02.07.2023

https://it.wikipedia.org/wiki/Esposizione_in_tempo_reale_n_4 accesat 04.04.20022

[https://en.wikipedia.org/wiki/Appropriation_\(art\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Appropriation_(art)) accesat 10.05.2023

www.medienkunstnetz.de/works/after-walker-evans/ accesat 01.06.2022

<https://historia.ro/sectiune/general/1929-1933-america-in-colaps-istoria-marii-crize-573054.html> accesat 10.05.2023

<https://www.theartnewspaper.com/2023/01/12/richard-prince-the-master-of-appropriation-who-wants-to-feel-like-he-can-do-anything-he-wants> accesat 24.07.2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Prince accesat 25.07.2023

https://www.metmuseum.org/toah/hd/pcgn/hd_pcgn.htm accesat 25.07.2023

<http://www.thomashirschhorn.com/pixel-collage/> accesat 25.07.2023

<https://www.theguardian.com/world/2013/dec/16/north-korea-erases-kim-jongun-uncle-archives> accesat 25.07.2023

https://www.moma.org/learn/moma_learning/joseph-kosuth-one-and-three-chairs-1965/ accesat 25.07.2023

<http://www.broombergchanarin.com/the-day-nobody-died-1-1> accesat 20.12.2022

<https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview> accesat 06.04.2023

<https://produsbn.ro/era-digitalizarii-de-ce-digitalizarea-este-o-necesitate-in-zilele-noastre-2/> accesat 23.07.2023

https://ro.wikipedia.org/wiki/Era_informa%C8%9Bional%C4%83 accesat 25.07.2023

<https://www.dex.ro/imagine> accesat 02.05.2023

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Mem%C4%83> accesat 25.07.2023

<https://www.maxar.com/products/satellite-access> accesat 07.07.2022

<https://www.reuters.com/news/picture/war-from-above-russias-invasion-of-ukrai-idUSRTS6D2Q3>

accesat 07.07.2022

<https://e-zeppelin.ro/mastabaua-curajului-3000-de-saci-de-nisip-si-discutii-in-jurul-unui-monument/>

accesat 25.07.2023

<https://www.hotnews.ro/stiri-cultura-17064004-proiect-1990-ajuns-final.htm> accesat 03.04.2023

<https://revistaartaveche.wordpress.com/2012/09/05/proiect-1990/> accesat 03.04.2023

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/sep/12/anselm-kiefer-royal-academy-retrospective-german-painter-sculptor> accesat 20.04.2023

<https://www.archives.gov/milestone-documents/aerial-photograph-of-missiles-in-cuba>

accesat 19.07.2023

<https://anthology.rhizome.org/9-eyes> accesat 06.01.2022

<https://www.lensculture.com/articles/michael-wolf-a-series-of-unfortunate-events>

accesat 06.01.2022

<https://www.radioromaniacultural.ro/sectiuni-articole/muzica-dans-arte/6-artisti-ucraineni-parte-dint-r-o-expozitie-manifest-la-rezidenta-brd-scena9-din-bucuresti-aici-acum-the-artists-are-present-se-de-schide-pe-13-aprilie-id32110.html> accesat 08.08.2002

https://www.moma.org/learn/moma_learning/marina-abramovic-marina-abramovic-the-artist-is-present-2010/

accesat 20.02.2022

<https://www.vogue.com/article/portrait-of-bravery-ukraines-first-lady-olena-zelenska>

accesat 22.06.2023

https://www.chessprogramming.org/Christopher_Strachey accesat 05.05.2023

<https://ro.wikipedia.org/wiki/DALL-E> accesat 17.06.2023

<https://ro.wikipedia.org/wiki/ChatGPT> accesat 17.06.2023

<https://ibashogallery.com/artists/49-ken-kitano/series/our-face/> accesat 12.12.2022

<https://www.privacy-regulation.eu/ro/17.htm> accesat 10.07.2023

Lista ilustrațiilor cu surse

Fig.1, Tim Hetherington, American Soldier, 2007

Sursa foto: https://elpais.com/internacional/2010/09/05/album/1283637601_910215.html

Fig.2, Helene Schjerfbeck, Wounded Soldier in the Snow, 1880

Sursa Foto:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Helene_Schjerfbeck_-_Wounded_Warrior_in_the_Snow.jpg

Fig.3, Otto Dix, Wounded Soldier, 1924

Sursa foto: <https://www.wikiart.org/en/otto-dix/wounded-soldier>

Fig.4, Kevin Carter, detaliu din The Vulture and the Little girl, 1993

Sursa foto: <https://www.camerahouse.com.au/blog/iconic-photojournalist-images/>

Fig.5, Cova del Roure, Morella la Vella, Castellon, Valencia

Sursa foto: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Morella_%28combate-de-arquero.png

Fig.6, Les Dogue, Ares del Maestrat, Castellón, Valencia

Sursa foto:

<https://www.castelloninformacion.com/nuevos-analisis-pinturas-rupestres-de-les-dogues-de-ares/>

Fig.7, Philoxenus of Eretria, Mozaicul lui Alexandru

Sursa foto: https://en.wikipedia.org/wiki/Philoxenus_of_Eretria

Fig.8, Michael Damaskinos, Cei Patru Sfinti Militari

Sursa foto: https://ro.wikipedia.org/wiki/Sf%C3%A2nt_militar

Fig.9, Robert Capa, detaliu, Loyalist Militiaman at the Moment of Death

Sursa foto: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Falling_Soldier

Fig.10, Eddie Adams, detaliu, Execution of Nguyễn Văn Lém

Sursa

Foto:

https://en.wikipedia.org/wiki/Execution_of_Nguy%E1%BB%85n_V%C4%83n_L%C3%A9m

Fig.11, *Ibidem*

Fig.12, film still, Dennis Hopper in Apocalypse Now

Sursa foto: <https://www.cineycine.com/cine/apocalypse-now/apocalypse-now-dennis-hopper/>

Fig.13, still frame, elicopter de luptă în Afganistan, sursa video Youtube.com

Sursa foto: <https://www.youtube.com/watch?v=d85F96iTymE>

Fig.14, fotografie aeriană din Primul Război Mondial, 1916

Sursa foto: <https://oldfrontline.co.uk/2022/03/19/above-the-battlefield-ww1-aerial-photography/>

Fig.15, Sophie Ristelhueber, *Fait*

Sursa foto: <https://www.whitechapelgallery.org/events/sophie-ristelhueber-talk/>

Fig.16, Michele Bressan, Studiu Tranșee, 2021

Sursa foto: arhiva personală

Fig.17, Generalul Leonard Mociulschi împreună cu ofițeri români și germani, în apropiere de Sevastopol, 1942

Sursa foto: arhiva personală

Fig.18, detaliu 1, ofițer român cu Box Camera

Sursa foto: arhiva personală

Fig.19, detaliu 2, ofițer german cu Leica un Leica III

Sursa foto: arhiva personală

Fig.20, Basarabia 1941, trupe românești în atac

Sursa foto: arhiva personală

Fig.21, soldați români în apropiere de Stalingrad

Sursa foto: arhiva personală

Fig.22, sus, Vf. Grecului fotografiat de un soldat german în 1916

Sursa foto: arhiva personală

Fig.23, Vf. Grecului în 2015, fotografiat de Michele Bressan și Bogdan Gîrbovan

Sursa foto: arhiva personala

Fig.24, Vf. Grecului fotografiat de un soldat german în 1916

Sursa foto: arhiva personală

Fig.25, Vf. Grecului fotografiat de Michele Bressan și Bogdan Gîrbovan în 2017

Sursa foto: arhiva personală

Fig.26, detaliu Vf. Grecului, ofițer Prusac contemplând un cadavru, 1916

Sursa foto: arhiva personală

Fig.27, soldați români morți într-o tranșee de pe Vf. Grecului, 1916

Sursa foto: arhiva personala

Fig.28, Constantin Dincă

Sursa foto: arhiva personală

Fig.29, *Ibidem*

Fig.30, autorizație pentru fotografiere și filmare, 1943

Sursa foto: arhiva personală

Fig.31, pasajul în care se declară că soldații germani și italieni pot purta și folosi aparate de fotografiat

Sursa foto: arhiva personală

Fig.32, detaliu autorizație pentru fotografiere și filmare, 1943

Sursa foto: arhiva personală

Fig.33, soldați germani fotografiază un prizonier spânzurat, marcate cu X se disting 6 aparate de fotografiat

Sursa foto: *Topography of Terror Gestapo, SS and Reich Security Main Office on Wilhem-and Prinz-Albrecht-Strasse*, editura Stiftung Topographie des Terrors, Berlin, 2010, p.96

Fig.34, inventarierea aparatelor și a obiectivelor, detaliu din permisul pentru fotografiere și filmare în România, 1943

Sursa foto: arhiva personala

Fig.35, cartea poștală trimisă de pe front către familia soldatului Bojogescu, 1942

Sursa foto: arhiva personală

Fig.36, *Ibidem*

Fig.37, carte poștală militară, Sublocotenent Ion Niculescu Balș

Sursa foto: arhiva personală

Fig.38, *Ibidem*

Fig.39, detaliu gamelă germană din cel de-al Doilea Război Mondial

Sursa foto: arhiva personală

Fig.40, obiecte Trench-art confecționate din tuburi de cartuș

Sursa foto: arhiva personală

Fig.41, fragment lingură Trench-art recuperat din Borta Dracului, Jud. Neamț

Sursa foto: arhiva personala

Fig.42, capac de tabachera Trench-art, recuperat din zona tranșeelor românești

Sursa foto: arhiva personală

Fig.43, cască germană model 1917 având o complexă schemă de camuflaj

Sursa foto: arhiva personală

Fig.44, detaliu-spate, cască germană model 1917 având o complexă schemă de camuflaj

Sursa foto: arhiva personală

Fig.45, detaliu priză aerisire, cască germană model 1917 având o complexă schemă de camuflaj

Sursa foto: arhiva personală

Fig.46, detaliu peisaj Oituz, România, 2017

Sursa foto: Radu Pușcarciuc, <http://www.muntesiiflori.ro/lacuri-stanisoara/>

Fig.47, cască germană model 1916, schema de camuflaj pentru perioada verii

Sursa foto: arhiva personală

Fig.48, *Ibidem*

Fig.49, modelul memoriei pe mai multe niveluri

Sursa foto: <https://www.aspireteachers.ro/noutati/2019/12/20/stiinta-invatarii-curs-partea1>

Fig.50, o parte a Atlasului lui Warburg expusă la Vila Romana, Firenze, 2015

Sursa foto: https://www.villaromana.org/front_content.php?idcat=69&idart=857&lang=2

Fig.51, Imagine din sediul Salonului de Proiecte, București

Sursa foto: Stefan Sava / <https://salonuldeproiecte.ro/>

Fig.52, imagine din cadrul expoziției *Imaginea Fotografică între trecut și viitor*

Salonul de Proiecte 2014-2021 Sursa foto: Andreea Tănase
<https://romania.europalibera.org/a/expozitie-ana-pauker/31579044.html>

Fig.53, subREAL, Dataroom, Künstlerhaus Bethanien, Berlin, 1995

Sursa foto: <https://arthur.io/art/subreal/a-h-a-deconstruction-art-art-history-archive-lesson-3>

Fig.54, Andrei Nacu, *In Almost Every Frame*, 2016

Sursa foto: <https://www.andreinacu.ro/index.php/project/-in-almost-every-frame/>

Fig.55, *Ibidem*

Fig.56, *Ibidem*

Fig.57, Andrei Nacu, *Fotodermatoglyphics*, 2018

Sursa foto: <https://www.andreinacu.ro/index.php/project/-fotodermatoglyphics/>

Fig.58, Andrei Nacu, *De jur, împrejur este patria*, 2017

Sursa foto: <https://www.andreinacu.ro/index.php/project/-de-jur-impregur-este-patria/>

Fig.59, parcursul instalației gândite de Franco Vaccari

Sursa foto: <https://www.dagostinofrancesco.com/franco-vaccari-fotografia-comportamento/>

Fig.60, Franco Vaccari lângă cabina Polaroid folosită în proiect și fotografiile rezultate, expuse ca instalație Biennale di Venezia, 1972

Sursa foto: <https://www.dagostinofrancesco.com/franco-vaccari-fotografia-comportamento/>

Fig.61, *Ibidem*

Fig.62, Richard Prince, New Portraits, Gagosian Gallery, New York, 2015

Sursa foto: <https://gagosian.com/exhibitions/2014/richard-prince-new-portraits/>

Fig.63, *The Vanishing Commissar*, ca.1940

Sursa foto: <https://www.indexonensorship.org/2017/08/commissar-vanishes/>

Fig.64, Gobbles înlăturat dintr-o fotografie de grup

Sursa foto:

<https://www.dailymail.co.uk/news/article-4984364/How-Hitler-Mussolini-Lenin-used-photo-editing.html>

Fig.65, Michele Bressan, *Imaginative Censorship, Soldați români ciopărțind carnea de pe carcasa unui cal mort*

Sursa foto: arhiva personală, 2022

Fig.66, Michele Bressan, *Imaginative Censorship, Naufragiați îndepărtându-se de o navă românească torpilată, care urmează să se scufunde*, 2022

Sursa foto: arhiva personală

Fig.67, Michele Bressan, *Imaginative Censorship, Soldat român căzut în apropierea căii ferate*, 2022 Sursa foto: arhiva personală

Fig.68, Michele Bressan, *Imaginative Censorship, Grup de soldați în imediata vecinătate a unei explozii de obuz, fumul negru acoperă aproape tot cerul*, 2022

Sursa foto: arhiva personală

Fig.69, Michele Bressan, *Imaginative Censorship, Cavalerist român căzut în luptă împreună cu calul său*, 2022

Sursa foto: arhiva personală

Fig.70, imaginea originală pentru Fig.65

Fig.71, Clifford K Berryman, 1939

Sursa

foto:

<https://www.pressreader.com/uk/the-daily-telegraph-review/20201024/281694027272826>

Fig.72, Memă cu Florin Salam, Donald Trump și Vladimir Putin

Sursa foto: <https://www.cotidianul.ro/colaj-politic-made-in-romania/>

Fig.73, Memă cu Putin

Sursa foto: <https://vic.bg/jokes/vladimir-putin-european-tour>

Fig.74, operator pregătind aparatul pentru misiune

Sursa foto: <https://www.brownstonedetectives.com/finding-your-brownstone-in-1924/>

Fig.75, imagine satelitară Maxar, Ucraina

Sursa foto: <https://romania.europalibera.org/a/rusia-granita-ucraina-satelit/31714529.html>

Fig.76, Ypres, Franța, 1918

Sursa foto: <https://www.militaryimages.net/media/albums/ww1-aerial-reconnaissance.486/>

Fig.77, Ed Ram, Dante Alighieri, The Guardian

Sursa foto:

<https://www.theguardian.com/world/2022/oct/18/sandbag-sculpture-kyiv-shielding-statues-from-russian-bombs>

Fig.78, Ed Ram, Arcul Libertății Poporului Ucrainean

Sursa foto:

<https://www.theguardian.com/world/2022/oct/18/sandbag-sculpture-kyiv-shielding-statues-from-russian-bombs>

Fig.79, Arcul Libertății Poporului Ucrainean

Sursa foto: <https://www.libertatea.ro/stiri/kiiev-demolare-monument-prietenia-popoarelor-4100610>

Fig.80, Ed Ram, statuia prințesei Olhapiata Mykhailivska din Kiev

Sursa foto:

<https://www.theguardian.com/world/2022/oct/18/sandbag-sculpture-kyiv-shielding-statues-from-russian-bombs>

Fig.81, Petre Dalea, Nicolae Comănescu - *Mai rău ca Moartea*, 2022

Sursa

foto:<https://propagarta.ro/recenzii-comentarii/mai-rau-ca-moartea-proiectul-lui-nicolae-comanescu-la-resita/>

Fig.82, *Ibidem*

Fig.83, baza aeriană Volkel, Olanda, cenzurată de Google Earth

Sursa foto: <https://fas.org/publication/dutch/>

Fig.84, Centru de cercetare aero-spațială Noordwijk Aan Zee, cenzurat de Google Earth

Sursa foto:

<https://www.npr.org/sections/krulwich/2013/09/11/221386318/when-the-dutch-keep-secrets-everybody-notices-a-google-puzzle>

Fig.85, Jon Rafman, 139 Rua Indiapor, Sao Paulo, Brazil

Sursa foto:

<https://g1.globo.com/fotos/noticia/2012/09/artista-canadense-usa-imagens-curiosas-captadas-no-brasil.html>

Fig.86, detaliu, Michael Wolf, Paris Street View

Sursa foto: <https://www.artsy.net/artist-series/michael-wolf-1954-2019-paris-street-view>

Fig.87, imagine documentare The Artists Are Present, 2022

Sursa foto: arhiva personală

Fig.88, lucrarea realizată de Vitaly Yankovy, *Combat Boots* 23.02.2022

Sursa foto: arhiva personală

Fig.89, începutul actului performativ, Vitaly Yankovy, și Borys Kashapov, 2022

Sursa foto: arhiva personală

Fig.90, *Ibidem*

Fig.91, spațiul actului performativ după o săptămână de la deschidere

Sursa foto: arhiva personală

Fig.92, Annie Leibovitz, Olena Zelenska pentru Vogue

Sursa foto: <https://www.vogue.com/article/portrait-of-bravery-ukraines-first-lady-olena-zelenska>

Fig.93, *Ibidem*

Fig.94, Michele Bressan, *Romania WW3*, imagine generată AI, 2023

Sursa foto: arhiva personală

Fig.95, Michele Bressan, *Stockholm WW3*, imagine generată AI, 2023

Sursa foto: arhiva personală

Fig.96, Michele Bressan, *Bătălia de la Năvodari*, imagine generată AI, 2023

Sursa foto: arhiva personală

Fig.97, *Ibidem*

Fig.98, Michele Bressan, *Războiul Atomic din Bucătărie*, imagine generată AI, 2023. Sursa foto: arhiva personală